

Arvelighet og selverkjennelse

Få teorier er hamret inn i vår tids mennesker med slik kraft som teoriene om arv og miljø: mennesket er et produkt av arv og miljø, gjentar man om igjen og om igjen helt til man tror det. Det gjelder både fagfolk og legmann, rik og fattig, kvinner og menn. Teoriene om arv og miljø sniker seg inn i bevisstheten ved de ustanselige gjentatte påstander og bestemmer så de forestillinger man gjør seg om mennesket og verden, og blir også i stor utstrekning retningslinje for handlingene.

Vi skal ikke nu beskrive alle de videnskapelige iakttagelser som står bak disse teorier, heller ikke undersøke teoridannelsen og prøve teorienes verifiseringer eller falsifiseringer.

Vi skal bare ta ut et lite, men meget viktig synspunkt av hele dette spørsmålskompleks: Hvorledes virker disse teorier på det rent menneskelige, hemmende og drepende eller gagnlig og høynende?

Som utgangspunkt tar vi en bestemt forsker, Ernst Kretschmer. Som en selvsagt overbevisning beskriver denne berømte forsker menneskets "primære jeg" som summen av de disposisjoner og reaksjonsmuligheter som er gitt i arveanlegget. (Smlg. "Geniale Menschen", s. 158). Hvorledes arter livet seg med en slik teori? Er jeg bare en komplisert bunt av arvelighetselementer, som er blitt forandret, bearbeidet, modifisert av omverdenen? Hvorfra kommer da det personlige initiativ, arbeidsenergien, tenkeviljen? Er alt dette også et arvelighetselement som er gitt på forhånd og bare blir forandret av omverdenen? Den umiddelbare selviakttagelse viser at det ikke er tilfelle. Det personlige initiativ, arbeidsenergien, tenkeviljen oppstår nettopp ikke, hvis ikke jeg selv skyver til side det som er gitt på forhånd og det som virker inn utenfra og så utfolder min egen virksomhet. Hvis man helt og holdent vilde overgi seg til det som er gitt på forhånd og det som virker inn utenfra, vilde man utslette seg som selvstendig aktuelt jeg. Nu tenker Kretschmer en teori som betyr en slik utslettelse, og allikevel utsletter han seg ikke – iallfall ennå ikke – som individuelt jeg. For selv om Jeget ikke griper seg bevisst i tenkningen, virker det allikevel i underbevissthetens dyp, regulerer handlingene på tross av teoriene, men virker også av og til inn i forestillingslivet og gjør da tankene ulogiske idet det bryter i stykker teoriene.

La oss ta et eksempel fra Kretschmer selv. Han sier i den bok vi nettopp nevnte, s. 53:

"For det er den almindelige og riktige oppfatning, at geniet blir født som geni, at det må fullendes "efter den lov som det er trådt inn i livet med", d. v. s. at originale åndelige toppydelse bare er mulige på grunn av særlige arveanlegg, som riktignok kan høynes ved stor anstrengelse og gunstige miljøinnflydelser, men som ikke kan erstattes av dette."

hvad betyr "stor anstrengelse"? Hvordan oppstår den? Efter dette sitat horer den ikke til miljøinnflydelsene. Men den horer heller ikke til arveanleggene. Han sier jo nettopp at den ikke kan erstatte disse, men bare høyne og forbedre dem. Han sier altså at den er en faktor som er forskjellig fra arveanlegg og miljøinnflydelser. Han har rett i det. Den er en jegvirksomhet. Men dette er allikevel noe som Kretschmer ikke er blitt seg bevisst. I hans forestillinger er det primære jeg bare summen av de disposisjoner som er gitt i arveanlegget. (Smlg. s. 158.) –

Men selv om disse forestillinger motsier seg selv, er de ikke rett og slett ingenting. En galt dannet forestilling er en skadelig virkelighet. Og denne galt dannede forestilling om mennesket kommer derfor også til å ha sine skadelige følger med hensyn til den menneskelige virkelighet hos den nevnte forsker. Selvsagt har E. Kretschmer ydet fremragende ting både som videnskapelig iakttagelse og som læge. Og allikevel virker den manglende erkjennelse av det sentralmenneskelige i det underbevisste som umenneskelig virkelighet.

På samme måte som det faktiske jeg kaster sine bolger fra det underbevisste inn i forestillingslivet, er dette også tilfelle med en slik underbevisst umenneskelig virkelighet. Den underbevisste tilsidesettelse av jeget, det individuelt menneskelige, enteleken, er en underbevisst kynisme. I forestillingslivet viser denne skjulte kynisme seg for eksempel i et tilsynelatende uskyldig ord.

Vi stiller følgende setninger av E. Kretschmer fra hans bok "Medizinische Psychologie" ved siden av hverandre:

Vi finner ved bestemte pannehjernesker de skjønneste former av den rene akinese." (S. 56.)

"Den avspente våkne tenkning viser ved tretthet og kjedsomhet innimellom skjonne motoriske stereotyper, så som gynging på stolen, tromming, tommelfingerdreining, ..." (s. 115).

"Det skjønneste eksempel på en atavistisk bevegelsesstorm er vel det hysteriske anfall, ..." (s. 117).

"vi finner skjonne kataleptiske muskeltilstander" (ved hypnose) (s. 120).

"De skjønneste eksempler på ekspansive sjelelige utviklinger finner vi i paranoiaområdet hos kverulantene, også i visse tilfeller av sjalusi- og forfølgelsesvanvidd" (s. 195).

[Ordet "skjonn" er fremhevet av meg.]

Sykdomstilstander blir her betegnet som "skjonn", nemlig som tilfeller for den videnskapelige systematisering.

Bare en videnskap som har mistet mennesket, som med hensyn til det menneskelige – iallfall underbevisst – er kald og kynisk, kan beskrive det syke på denne måte til og med som "skjont".

Man skulde virkelig engang holde fast og se det avgjørende punkt i slike tilfeller hvor det demonisk-djevelske i vår sivilisasjon skriker en i møte selvom det er i aldri så fin videnskapelig maskering."

Det umenneskelige brer seg og trives i samme grad man skyver jegets, menneskets enteleki til side, i samme grad man beskriver mennesket utelukkende som produkt av arv og miljø"

Det som er gitt på forhånd og det som virker inn utenfra er selvsagt bestandig tilstede i hvert menneske. I samme grad disse elementer bestemmer oss underbevisst, er vi ufrie, ennå ikke blitt et bevisst jeg. Men i ethvert menneske spirer det selvstendige individ som livsmulighet."

La oss ta to tilfeller hvor livsnødvendighetene kommer særlig tydelig frem. Det er de to kriminelle tvillinger August og Adolf Heufelder. De er såkalt eneggete tvillinger, d. v. s. man regner med at de har samme arveanlegg.

I sin avhandling "verbrechen als Schicksal" (forbrytelse som skjebne) har prof. dr. Johannes Lange stillet opp følgende skjema (s. 26):

Tyveriene er ikke implisert i hverandre. Hos begge kommer også flere betlerstraffer Adolf Heufelder.

1890: Fodt.

1904: Arrest p. g. a. tyveri.

1906: juli. tyveri, en ukes fengsel.

Desember, husfredsbrudd, – 18 d. fengsel.

1907: Okt. , tyveri, et års fengsel.

1909: Mai, tyveri. 3 mnd. fengsel.

1910-12: Militærtjeneste.

1913: Tyverier, 5 mnd. fengsel 3 års ærestap.

1914. Blir fanget i krigen. tyveri i fangenskap, 5 års fengsel.

1920: Tyveri, tyveri, tyveri, stort rov, tilsammen 14 års tukthus.

August Heufelder

1890: fodt.

1904: Tyveri, 5 dagers arrest.

1906; Mai, tyveri. 1 mnd. Fengsel.

Mai, sedelighetsforbrytelse, tyveri. 6 mnd. 8 d. Fengsel.

Desember: husfredsbrudd, sammendradd straff 7 mnd. 10 d.

1907: Mars og april , flere tyverier, tils. 6 mnd, 10 d. Fengsel.års 1908: Tyveri (sykkel). 1 års fengsel.

1909: Desbr, 3 innbruddstyverier, 4 års fengsel, 5 års ærestap.

1914: Tyveri (kjottbutikk). 4 års tukthus. 5 års ærestap, politioppsyn.

1919: Tyveri (sykkel) , 2 års fengsel.

1921: Tyveri, 4 års fengsel, 5 års ærestap.

1926: Heleri, 1 års fengsel.

1927: Tyveri, 20 mnd. fengsel.

De to biografier som J. Lange fremstiller temmelig utførlig, og som vi her henviser til, bekrefter det umiddelbare inntrykk av dette skjema: disse to menneskers liv blir bare i liten grad bestemt av dem selv. Det som er gitt på forhånd og det som virker inn utenfra er de avgjørende bestemmende faktorer for disse forbrytelser. Vi gir ikke dermed noget uttømmende svar på det kompliserte spørsmål om disse gjerningers årsak og skyld. Vi fremhever bare det nødvendige bestemmende ved disse faktorer. Og allikevel spirer det frie jeg i sin første utfoldelse i dette nødvendige bestemte.

Dr. Johannes Lange beskriver hvorledes det første personlige inntrykk av de to brodre var at den frapante likhet stod i forgrunnen. Så fortsetter han imidlertid (s. 34/35):

"Men August virker meget mer tiltalende, fremfor alt som en meget mer helstopt personlighet. Der er en tragikk i denne kloke, ja egentlig dype mann. Når samtalen efter hvert blir varmere, utsmykker han ikke noget, anklager seg for sin lettfærdighet, men ser også samfundets skyld som ingen annen. Det vil si, begrepet skyld har han bare igjen som ord; han vet, det er alt skjebne og nødvendighet. Hans skildring av de siste opplevelser i friheten rystet ikke bare forfatteren, men også den meget opptatte fængselslæge som ikke kunde rive seg los fra samtalen. Selvdisiplineringen hos denne ytterst lett bevegelige, oppspilte, pinte mann er beundringsverdig. Følelsesmessig er alle hendelser i anstalten for ham en uavbrutt rekke beregnede nålestikk – men så objektiverer han, gjør seg klar hver enkelt ting, tenker igjennom de muligheter som er der, skiller skarpt mellom følelsesmessig og erkjennende innstilling og handler, når han bare kan, efter denne siste." –

For riktig å få tak i det avgjørende her, tar vi et annet tilfelle: en hyene. Som forbryteren er også hyenen et meget "usympatisk" levende vesen. Dens handlinger er ufrie. Den gjør avskyelige ting og må gjøre det. Den lider sikkert meget. Men aldri føler den smerter og lidelser ved det at den er en hyene. Den er bare rett og slett hyene. "August Heufelder gjør også avskyelige ting og lider meget. Men han opplever dessuten også nettopp smerten ved forbrytertilværet. Ut fra egen selvdisiplinerende kraft objektiverer han bevisst sin egen forbrytendens, sin sykdom, og kjemper lidende. Lenket til nødvendighetens klippe våkner han som fritt jeg. Men kraften er ikke stor. Den flakker bare av og til opp, for så igjen å slukne. Men hvis man vilde se bort fra denne kime i bevissthetsområdet, vilde man ha tegnet menneskets livsbillede som helhet fullstendig galt.

Et menneskes livsbillede oppstår derfor ikke bare som resultat av den stofflige utvikling og de ytre omstendigheter. Vi må ikke glemme det vesentlige livselement, som oppstår ut fra vekselvirkningen mellom mennesket og dets opplevelser, for såvidt som jeget selv får i stand denne vekselvirkning.

Denne vekselvirkning som har sin kilde i jeget er det sentrale element i all menneskelig oppdragelse. Uten den kan man bare få i stand dyrisk sirkusdressur, selvom man driver den i aldri så glimrende innrettede skoler og med aldri så snedig uttenkte metoder.

Dette vesentlige livselement er uhyre forskjellig utviklet hos de forskjellige mennesker. Hos de store ånder stråler det med begeistrende lyskraft. Hos gjennomsnittsmennesket glimter det matt men jevnt, hos de mest lavestående mennesker kunde man av og til tro at det helt var sluknet – men nei, der blafrer det igjen opp, mennesket er ennu ikke helt blitt et dyr. – Selv i slike tilfeller som August Heufelder er dette livselement, denne vekselvirkning som oppstår ut fra jeget, ikke til å ta feil av.

Når vi holder oss til dr. Langes ovenfor siterte skildring, kunde vi tro at denne forsker hadde tatt hensyn til denne jeg-spire. Men det er ikke tilfelle. Tvertimot påstår han at disse tvillinger opprinnelig har det samme råmateriale, og at livsbilledene er blitt forskjellige bare på grunn av de forskjellige miljøinnflydelser:

"Således ser vi nettopp ved disse to brodre tydelig, hvorledes det vesentlige åpenbart blir helt bestemt innenfra, vokser frem av en medfodt lov, men hvorledes omverdenen med sine forskjelligeartede påvirkninger former forskjellige overflatabilleder av det samme råmateriale" (s. 36). –

Med en slik påstand skyver forskeren menneskets jeg ut av sin bevissthet. For sin teoris skyld, nemlig at menneskene helt og holdent er resultater av arvematerialet, bare at de forskjellige innflydelser fra omverdenen former det forskjellig, legger han tykk tåke i sin bevissthet foran sine egne iakttagelser.

Men da kommer han for eller senere i konflikt med livets kjensgjerninger og med seg selv. I dette tilfelle behøver vi bare å lese en setning som står seks linjer ovenfor på den samme side (36). Den er den direkte motsigelse av den setning vi nettopp siterte:

"Man må riktignok ikke glemme, at disse påvirkninger blir mott av visse opprinnelige tilbøyeligheter hos Adolf, som gjør ham forskjellig fra August, fremfor alt hans meget større følelseskulde."

Efterat forskeren altså seks linjer tidligere har sagt at tvillingene har forskjellige, opprinnelige tilbøyeligheter, påstår han allikevel at de har samme råmateriale.

I slike selvmodsigelser vikler man seg inn, når man ikke våger å se frihetsspiren, jeget. For det er alltid også et spørsmål om mot at man vil se dette. Det er nok i første instans meget bekvemmere å hengi seg til de van-

lige arvelighets- og miljøteorier (som nettopp derfor også virker suggestivt) , selvom de fører til sentrale erkjennelses-selvmodsigelser, selvom de til og med lar det umenneskelige bre sig og trives.

Førsteutgave:

Meddelelser fra Rudolf Steinerskolen, Bergen 1944/3

www.joergensmit.org er webbadressen til material av og om Jørgen Smit.
Biografisk material, utgivelser, foredrag, arbeidsplasser o.s.v. utgitt av Rembert Biemond